

hotenja, po katerih je nujno determinirano. Upoštevati je torej treba tudi faktorje izven subjekta, ki imajo lahko v neki meri svoj razvoj in svoje zakonitosti. — Nemško pojmovanje se loči od zgoraj navedenega v toliko, kolikor ne upošteva volje in nje vnanje determinacije, ampak pozna le faktorje, ki morejo postati le del motivov volje. — Pravilno pojmovanje narodnosti se torej zdi ono, ki upošteva s pravim smislom obe vrste teh faktorjev.

Tu je bil podan poskus vrednostne dinamike družbe in narodnosti. Ta poskus je deskriptivno sociološki, ki naj bi bil predhodna osnova za empirično pozitivno raziskovanje teh vprašanj, kot je deskriptivna psihologija nujna osnova empirične psihologije. Ker je to prvi poskus te vrste, zato naj se ne sodijo preostro vse nepopolnosti.

Iz naših revij

Mimo življenja

V tem mesecu bo zaključenih pet letnikov revije „Misel in delo“.¹ Hoteli bi utrditi podobo, kot smo jo spoznali v teh letih in presoditi bi hoteli opravljeno delo. Vrednotiti pa se pravi, postaviti misli v življenje, iz besed razbrati duha in iz ideje njen politični in moralni smoter.

Ko je v letu 1954. izšla prva številka nove revije, je v uvodni besedi poudarila, da hoče ostati neodvisna in nadstrankarska.² Dvom v iskrenost te izjave nam ne opravičujejo samo izdajatelji in navdušen sprejem, ki ga je reviji pripravil tisk takrat vladajoče stranke, ampak tudi še vzroki, ki so bili odločilni za rojstvo revije, in njena smer, kakor smo jo zasledovali teh pet let. Prav tako revija v mesečnih notranjepolitičnih pregledih verno sledi vsakokratni smeri JNS in ob petomajskih volitvah se je odkrito izjavila za „predstavnik nacionalne in državne ideje“ proti „starim voditeljem formalno ukinjenih strank.“³ Ne mimo stranke, temveč zaradi nje je izšla „Misel in delo“. Bil je samo politični račun, ki je zahteval, da sprejmejo bralci revijo, ki se je obračala predvsem na inteligenco in mladino, kot strankarsko nevezano. Smer revije naj bi nosila znak objektivnosti.

Odpor proti politiki jugoslovanske nacionalne stranke je namreč takrat neprestano naraščal. Čim bolj pa je izgubljala stranka na Slovenskem svoje prištaše, tem bolj se je morala oklepati centralne oblasti, da bi v njenem imenu čim dlje gospodovala na tej zemlji. Z veliko naglico je naraščal pritisk in z njim so vedno hitreje rastla nasprotja. Sila in odpor sta se stopnjevala do skrajnih napetosti.

Vsepopvod je doživljala stranka neuspehe. Ostala je brez svojega duhovnega orožja, brez svoje kulturne afirmacije. Poizkus s požitvijo „Življenja in sveta“

¹ „Misel in delo. Kulturna in socialna revija. Izdaja in zalaga Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin „Nasta“ v Ljubljani“.

² „Dnevno časopisje tej nalogi (ki jo ima revija op. p.) ne more zadoščati. Preveč je vezano na trenutne politične prilike in na strankarske ozire. Revija pa, ki je neodvisna od dnevnopolitičnih dogodkov in strankarskih ozirrov, lahko dosledno varuje čistost idej, katerim služi“. (M. i. d., L. I., str. 1.)

³ M. i. d., L. I., str. 111.

se je ponesrečil. Revija, ki naj bi ideološko branila interese takrat vladajočega političnega tabora med inteligenco, je morala zrasti vsaj na videz mimo stranke. Predstaviti se nam je morala kot nov pojav, kajti le neobremenjena s politično preteklostjo je mogla „varovati čistost idej“, ne da bi vsako besedo demantirala dejanja, ki so bila izraz teh idej v življenju.

Zgrešili bi pot in napačno mesto bi našli reviji, če bi v njenem odmiku od stranke preteklosti videli tudi že dejansko ločitev od njenega političnega dela. Zanikavanje opravljene poti že dolgo ni več nov pojav v razvoju slovenskega liberalizma. Saj je njegova politična tradicija vse preveč polna idejnega barantaštva, da bi mogla stranka v njej najti dokaze za upravičenost svojega obstoja in oporo za dnevno delo. Od tod lahkota, s katero je stranka po letu 1929. obsodila delo vseh političnih organizacij, jim naprtila odgovornost za vse zlo tiste dobe in stopila v diktatorsko vlado. Zavrgla je s tem tudi svojo dotedanjo pot in kljub temu obdržala celotno svoje vodstvo in ves svoj strankarski aparat. Vodili so jo isti interesi, samo besede so dobile drug zvok. Znova so nam utrdili mnenje, da je na Slovenskem liberalizem sinonim breznačelnosti.

Zaostrena nasprotja med ljudstvom in diktatorsko vlado so takrat stavljala nacionalističnemu taboru nove naloge. Odpor ljudstva ni več grozil samo vladi stranke, zadeval je že na njene bistvene interese, rušil je osnove sedanje organizacije življenja. Nadaljevanje nasilja bi moglo zagon ljudstva stopnjevati do revolucionarnosti. Pripravljanje umika je zato postala glavna naloga strankinega vodstva in strankine publicistike.

Le sem ter tja in še to bolj za preteklost kot za sedanost opravičuje sedaj „Misel in delo“ silo.⁴ V novem položaju so morali na nova pota. Izpodbiti je bilo treba temelje, iz katerih je rasel odpor. Svetovna gospodarska kriza teh let je namreč zaostрила probleme, diktatura pa je vzbudila zavest, da je pot k rešitvi političen boj. Preusmeriti resolutnost boja v počasnost razvoja in zastreti nujnost odločitve, to je, rekel bi, v vseh petih letnikih „Misli in dela“ edino dosledno hotenje.

Poizkus za zgradbo nove ideologije, ki bi ustrezala zastavljenemu cilju, zasledujemo pri reviji v več smereh. Izhodišče ji je malost našega naroda, ki se razvija kot ostali mali narodi v življenju, „ki ga jim dajejo trenutne kombinacije, ne pa lastna moč in pomembnost.“⁵ Po tej misli, ki vsaj principiuelno priznava, da nismo ogroženi le s strani tega ali onega imperializma, ampak zanikava naš obstoj celotni imperialistični red današnjega sveta, bi pričakovali, da bodo namenjeni napori „Misli in dela“ ustvarjanju novih, našemu narodu pravičnejših oblik življenja. Toda ne, tudi to dejstvo ji služi, da prenese odgovornost za notranji razvoj na zunanje prilike, ki se izvijajo našemu oblikovanju.⁶ Tako naj bi naš politični program odgovarjal le na vprašanje, kako naj se premetavamo v mreži, v katero smo zadržnjeni, da pri tem svoje nesvobode ne bi premočno občutili. Stvarnost takih pogledov je pač samo navidezna stvarnost dneva, umik v breziz-

⁴ „Če so razdvajajoča stremljenja prejaka, da bi jih mogel pravilno usmeriti zdrav preudarek, mora to storiti sila“. (M. i. d., L. I., str. 183.)

⁵ M. i. d., L. III., str. 270.

⁶ „Naša država je nastala kot nacionalna država in ima zato v sebi vse prednosti in vse napake, ki jih imajo take države. Pri tem je manj važno, ali je bila zavest skupnosti in edinosti res že popolnoma prežela Srbe, Hrvate in Slovence in tako ustvarila trdne temelje za sintezo naroda in države. Pomembnejše je dejstvo, da je dobila naša država mednarodno priznanje zaradi tega, ker je po tedanjih soglasnih izjavah vseh narodnih zastopnikov predstavljalo slovenstvo, srbstvo in hrvatstvo en sam jugoslovanski narod“. (Podčrtali mi.) (M. i. d., L. III., str. 270.)

hodnost, ki rodi malodušje in vodi v brezdelje. Je to misel, ki izvira iz zanikavajna zakonov družbenega razvoja, misel, ki pozna le dnevne pojave ne pa smeri in prenaša zato vse politično delo na posamezne politične osebe. Politika postane nerazumljiva, zgolj intuitivna umetnost trenutka, kjer ne odločajo kavzalni, ampak finalni razlogi.⁷

Pojmovanje politike kot umetnosti ni nov pojav v evropskem življenju. Kot geslo reakcije proti racionalistični enakosti je tvorilo osnove politične romantike, kot geslo proti historičnemu materializmu jo je prevzel fašizem. Politika kot umetnost je rodila misel samovolje politika — umetnika. Pomanjkanje trdnih temeljev, neurejenost duha in čustev, ki ne poznajo nobene mere in nobene druge ovire za voljo, kakor izpremenljivo subjektivno hotenje, se je moralo kmalu izpremeniti v iskanje starih svetih avtoritet. Med cerkvijo in državo je še begala romantika, fašizem se je odločil za državo. V državi kot ideji, v državi kot najvišjemu izrazu genija rase je našel fašizem cilj in merilo.

Toda, če zasledujemo v „Misli in delu“ iste idejne osnove kot v fašizmu, se vendar v mnogih oblikah od njega oddeli in ga celo tam, kjer ga dejansko sprejema, sprejema le kot prehodno fazo duhovnega življenja.⁸ Njena obsodba fašizma pa ostane obsodba načina, ne principov. V tem oziru je revija izraz miselnosti, ki označuje politično življenje današnje Evrope.

Nasprotja naše dobe bi mogli sumarično označiti z besedami, s katerimi je Hegel opisal brezizhodnost nemške politike na meji osemnajstega stoletja: „Vsi se zavedajo, da je obstoječa politična stavba zrušena, vsi pa se tudi boje, da ne bi v svojem polomu zrušila vsega, kar varuje“. Prepad med idejo in realnostjo se večja, misel se zastavlja daleč od življenja, filozof in politik hodita vsak svojo pot.⁹ Resnica prehaja v nedosegljiv ideal; izhodišče za precenjevanje političnega dela je edino še koristnost, ki jo določuje država kot najvišja ideja. Fašizem je šel dobesedno to pot: „Misel in delo“ še bega. Država, narod in kultura so ji trajne vrednote.¹⁰

In vendar je tudi to vrednotenje pri „Misli in delu“ samo navidezno ali boljše samo abstraktno. Povsod tam, kjer nastajajo danes konflikti med temi tremi izrazi življenja, se odloča revija za državo. Nasprotje med idejo države in idejo narodnosti vidi revija le v nenacionalnih državah, nacionalne države so ji

⁷ „Politika je v praksi umetnost trenutka“. (Alojz Zalokar, M. i. d., L. IV., str. 56.)

„Če bo kdo od naših zanamcev hotel na kratko označiti čas, v katerem živimo, bo gotovo zadel pravo, ako bo imenoval to dobo dobo prevrednotenja vseh vrednot. Ko se bo pa bolj poglobil v ta pojav, bo moral ugotoviti, da niso pri tem odločali kavzalni, temveč finalni razlogi“. (M. i. d., L. V., str. 125.)

„Za presojo političnih vprašanj so potrebne one imponderabilne lastnosti, ki vodijo umetnika pri ustvarjanju umetniških del. Niti v učenosti niti v rutini ne morejo rasti politične sposobnosti“. (M. i. d., L. II., str. 90.)

⁸ „Neomejena svoboda duha je lepa stvar, a ima v mirnih časih drugačno silo kakor v razkrajajoči se dobi. V današnjih časih, ko se majejo temelji družbe, je potrebna neka enotnost, neka skupnost, brez skrbi lahko rečem, solidarnost. Skrajni individualizem ne more prinesiti odrešenja. V tem miselnem pravcu je šel nemški narodni socializem do ekstrema... To bo prehodna faza duhovnega življenja, ki je očitvidno potrebna“. (Dr. Alojz Zalokar, M. i. d., L. I., str. 18.)

⁹ „Če filozofi razpravljajo o ideji demokracije, je nekaj drugega, kakor če o isti stvari govori minister Beneš, ki mora biti kot minister mož dejanja. To razliko, ki je v bistvu razlika med teorijo in prakso, je treba prav posebno poudariti. Če te razlike ne razumemo, ne razumemo, kaj je naloga filozofskega spoznavanja in kaj naloga realnega dela“. (M. i. d., L. I., str. 182.)

¹⁰ „... probleme presojeti z vidika trajnih vrednot: države, naroda in kulture, je namen nove revije“. (M. i. d., L. I., str. 1.)

sinteza obeh idej. S tem postavlja revija omenjeno nasprotje kot vprašanje zgolj zunanje svobode in zabriše osnovni problem, ki je problem notranje ureditve. Ta problem se izraža na eni strani v principu popolne suverenosti ljudstva in na drugi v principu nadrednosti države, ki je kot inkarnacija „svetovnega duha“ prvi zakon. Kakšna je funkcija države, tega nam „Misel in delo“ ne pove, opredeli pa se v znikavanju superiornosti naroda nad državo.¹¹

Spontanost ljudskega odpora, ki se je odločilo, če se lahko tako izrazimo, za princip suverenosti naroda, je reviji plod zgodovinskega razvoja. Izhaja iz stoletij, ko so narodi na zapadu Jugoslavije živeli pod tujo, nenarodno državo, kar je rodilo negativistično gledanje teh narodov na državo. Država pa je očitno potrebna in že proglašaja revija nacionalno državo kot aksiom. „Edini realni problem, ki izhaja iz zamisli jugoslovanske nacionalne države je ta, kako naj se izvrši sinteza močanskega državnega rezona s kulturnimi, socialnimi in gospodarskimi zahtevami...“¹² V tem miselnem pravcu reducira revija problem v dve komponenti države, v dinamičnega, ki povzroča ekspanzivnost na zunaj, in v statičnega, ki skuša narodne sile na znotraj poenotiti in jih naravnati v isto smer. Država pride v nasprotje s kulturno tvornostjo naroda, ki sloni na njegovih naravnih težnjah po raznolikosti. „Nacionalna država pomeni zato okrepitev močanskega položaja naroda, na drugi strani pa lahko zavira njegov prirodni, posebno kulturni napredek. Sodobne nacionalne države stremijo za tem, da strnejo svoje materialne in organizacijske sile, stremijo torej po unitarizmu... Za krepko nacionalno državno sintezo so bili dalekovidni politiki, diplomatje, gospodarstveniki, vojaki; pomisleke pa so izražali kulturni delavci, pesniki, pisatelji, literarni zgodovinarji.“¹³

Čeprav navaja v nadaljevanju „Misel in delo“ še misel, da „ni nujno, da bi se v sintezi naroda in države kulturni napredek v resnici ne mogel razmahniti“,¹⁴ nam je po tako postavljenih vprašanjih nedvomno, za kakšno koncepcijo države se je revija odločila: za močno državo, ki „sloni na dosledni enotnosti državnega ustroja in namena“,¹⁵ za sodobno unitaristično nacionalno državo. Odnos revije do kulture, ki jo, kakor smo že omenili v uvodni besedi, ocenjuje skupaj z državo in narodom kot trajno vrednoto in v kateri vidi sedaj edino nevarnost „močanski“ politiki države, nas v gorjem mnenju še utrjuje.¹⁶ Interes države izraža „Misel in delo“ z geslom „narodno in državno edinstvo“. Kultura in vse ostale emanacije narodnega življenja morajo služiti tej vrhovni ideji.¹⁷ Sinteza državne moči in kulture je možna na teh osnovah le v podreditvi kulture.

¹¹ „Na eni strani poziva volilce predstavnik nacionalne in državne ideje skupnosti, na drugi strani pa pozivajo stari voditelji formalno ukinjenih strank svoje pristaše, da naj se izrečejo za popolno superiornost „naroda“ nad državo. Prepričani smo, da bo ideja države tudi pri teh volitvah našla veliko večino naroda na svoji strani...“ (M. i. d., L. I., str. 111.)

¹² M. i. d., L. III., str. 271.

¹³ M. i. d., L. III., str. 269.

¹⁴ M. i. d., L. III., str. 269.

¹⁵ M. i. d., L. III., str. 269.

¹⁶ Odnos M. i. d. do kulture označujejo večkrat „Drobtine“, kjer pisci smešijo in napadajo kulturne delavce in katerih ena (L. I., št. 7) je posebno značilna. Pod naslovom „Napoleon in intelektualci“ pripoveduje, da je Bonaparte nekoč dejal svojemu bratu Jožefu: „Vi preveč občujete z literati in učenjaki. To so kokete, s katerimi je treba galantno občevati, o katerih pa ne smemo nikdar misliti, da bi jih naredili za svojo ženo ali svojega ministra.“ Mnenju Napoleona se priključi uredništvo M. i. d. z vzklikom: „Kratko, pa precizno“.

¹⁷ „Jugoslovanska misel... ne more biti omejena zgolj na državopolitično tvorbo, temveč se mora z vso živo silo uveljaviti v vsem našem narodnem, kulturnem, socialnem in gospodarskem življenju.“ (M. i. d., L. I., str. 1.)

S previdno abstraktnostjo skriva revija svojo dejansko smer. V nekem daljnem principu sprejme ideal, ki je še živ med ljudmi, ko pa ga prenese v življenje, ga toliko obrne, da mu odvzame vso vsebino. Izreka se za svobodo. Toda svoboda v smislu „Misli in dela“ sega samo do roba življenja; kjer bi morala stopiti v življenje, kjer bi morala postati življenje, tam je svoboda že vzrok vsega zla. Daleč od sveta, samo kot pojem obstaja „prava demokracija“, za kakršno se izreka „Misel in delo“ toliko pogumnejše, čim manj posega v dnevno resničnost.

„Prava demokracija“ reviji ni višja, popolnejša oblika demokracije, politični nazor „Misli in dela“ dopušča samo pogojno demokracijo.¹⁸ To naj bi bila neizprosna zahteva časa, edina možnost politične vzgoje, ki bi odločala v prid resnične odgovornosti,¹⁹ kakor smo slišali isto že tolikokrat v propagandi fašizma. Napadi „Misli in dela“ na demokratični državni red, kakršen je bil, češ da nima moči, da bi obvladal položaj, ne izhajajo iz demokratičnega mišljenja, ki odklanja stare demokratične oblike zaradi novih bolj demokratičnih, kot jih zahteva nujnost razvoja. Geslo „demokracije“ postavlja revija mimo življenja, v sfero golih pojmov, da je možno v tem okviru sprejeti celo gospodarski sistem nje-gove antiteze fašizma.²⁰

Gledano zgolj idejno izhaja tako pojmovanje demokracije nujno iz etastičnega nazora revije. Demokracija ji ne more biti pot, ki oblikuje državo, ampak je interes države tista sila, ki določa obseg demokracije. „Prava demokracija“ postane beseda, ki ne zahteva nobene konsekvence, saj je njena naloga služba državi. Objektivno je to že zanikavanje principa vlade ljudstva; idejno je utemeljena s tem možnost, da se interes države identificira z interesom vladajočih, kot je to v praksi vselej bilo. In za to gre pri novem pojmovanju „demokracije“. Demokracija ni več nazor, ampak označuje samo še milejšo obliko diktature.

Pomanjkanje vsake ideološke resnice v politični zgradbi današnjega sveta naj prikriva umik v svet čiste ideje. V tem se izraža hotenje, odvrniti človeka, v politično tako razgibanem času, od njegove politične funkcije. Brez svoje družbene naloge postane človek „Misli in dela“ zgolj „moralen človek“, nasprotje „političnemu človeku“. Težkoče naše dobe so mu vzgojno moralne napake.²¹ Ne v bistvo, v izraz so usmerjene vse njegove misli.

¹⁸ „Po izkušnjah, ki smo jih v obilni meri pridobili pred 6. januarjem in pozneje, upravičeno dvomimo, da bi bila za tako vzgojo (zdravo politično vzgojo op. ref.) primerna lažna demokratska ureditev države. Tako vzgojo bi mogla nuditi širokim narodnim plastem samo pravilno usmerjena iz aktivnega sodelovanja vseh ideji naklonjenih krogov izhajajoča propaganda, ki bi slonela na spoznanju, da je treba v današnjih časih svobodo prilagoditi neizprosnim zahtevam vrhovne vodilne ideje“. (M. i. d., L. I., str. 76.)

¹⁹ „V onih dobah, ko je pri nas neomejeno vladala tako imenovana demokracija, nismo nikdar videli, da bi bil demokratični sistem odločal v prid resnične odgovornosti“. (M. i. d., L. II., str. 170.)

²⁰ „Oporekati se da korporativnemu redu tudi zaradi težkoč pri političnem izvajanju. V teoriji pa ga ne moremo kar tako odkloniti. V povojnem času, ko grozijo vidni in neugotovljeni činitelji pretvoriti gospodarsko krizo v stalno stanje, nima demokratski državni red več moči, da bi obvladal položaj. (Podčrtala M. i. d.) Reforma v avtoritativnem smislu je potrebna ali pa je treba na mesto demokracije postaviti docela drugačen sistem, in to v skladu z narodno individualnostjo“. (M. i. d., L. I., str. 123.)

²¹ „Z zrušenjem trdnih moralnih temeljev v vsem družbenem življenju je prenehala sleherna stalnost v medsebojnih odnošajih“. (M. i. d., L. V., str. 1.)

„... skoro smo že pozabili, da je temelj vsega zla resna, huda moralna kriza“. (M. i. d., L. V., str. 81.)

V begu iz življenja videti vstajenje človeka, iz napake napraviti čednost, s to nalogo se veže revija na evropske tokove. Različna so izhodišča v naporih varuhov starega sveta, smoter je isti. Izrazil nam ga je francoski zunanji minister Bonnet: „Preživeli smo dobo atenske republike“. Potrebno je bilo spoznanje, da je umrla stara demokracija. „Demokracija je mrtva. Živela demokracija!“

Pri poizkusu, najti „Misli in delu“ mesto v slovenskem življenju, smo se morali omejiti skoraj izključno na njene uvodnike. V njih se socialnih in kulturnih vprašanj v ožjem smislu ne dotika, kar našo sodbo, kot smo jo skušali prikazati, le še potrjuje. Beg pred življenjsko resničnostjo, ki se izraža v nasprotju teorije in prakse, filozofskega spoznavanja in politične dejavnosti, to je sistem „Misli in dela“.

Lev Modic.

Polemika

Dr. Aleš Ušeničnik in dialektični materializem

Sperans

(Konec.)¹

II.

Zanimivo je, da se je pri dr. Ušeničniku misel o potrebi obračuna z dialektičnim materializmom sprožila v zvezi z Brnčičevo polemiko v „Ljubljanskem Zvonu“ proti Izidorju Cankarju in njegovim predgovorom k Zbranim spisom Ivana Cankarja. Avtor teh predgovorov se je namreč v dokazovanju, da Ivan Cankar ni imel nikake notranje vezi z marksizmom, poslužil znane metode: najprej je po svoje prikazal vsebino „marksizma“ in potem „dokazal“, da Ivan Cankar ni bil marksist. Po Izidorju Cankarju namreč „marksizem“ trdi, da „gospodarski in duhovni svet vladajo izključno gospodarski zakoni“. Potemtakem seveda Ivan Cankar ni mogel biti „marksist“, kajti — zopet po mnenju Izidorja Cankarja — „... če oznanja historični materializem vsemoč ekonomskih razmer, oznanja Cankar zmagoslavje duha; ... to sta dve v osnovah nasprotni naziranj; marksizem je ekonomski materializem, Ivan Cankar je spiritualistični idealizem...“

Brnčič pravi v „Ljubljanskem Zvonu“, da je tako poročanje Izidorja Cankarja „popačeno, nesolidno in tendenčno“, a o dialektično-materialističnem gledanju na svet izjavlja:

„... Zgodovinsko dogajanje nikakor ni izključno le trpna rezultanta vsakršnih materialnih razmer v družbi; med vsemi silami družbenega življenja od gospodarstva pa do najvišjih duhovnih panog obstoji po tej ideologiji neko obojestransko aktivno razmerje, to se pravi živo in trajno medsebojno učinkovanje, v katerem se sleherna posledica pri priči in sproti uveljavi tudi kot činitelj...“

Ti dve izjavi o dialektičnem materializmu sta služili dr. Ušeničniku za izhodišče v njegovi kritiki dialektičnega, a zlasti historičnega materializma. Človek bi mislil, da se bo dr. Ušeničnik obrnil na najverodostojnejše teoretike dialektičnega materializma in tako ugotovil, katera od obeh izjav pravilneje tolmači njegovo vsebino. Toda dr. Ušeničnik je ubral drugo, lažjo pot, ki ga je očitno za-

¹ V prvem delu te polemike („Sodobnost“, VII., štev. 9—10) čitaj na str. 489, v 32. vrstici namesto električna zmes — eklektična zmes.